

9735

ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԹՈՒՂԹ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆ

ՀԱՐՑ ՍԻՒՆՀՈԴՈՍԱԿԱՆԱՑ

ԱՌ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1911.

282

Ե-89

282
G-89

APR 20 1911

ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՈՒՂԹ ՀԱՒԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՐՑ ՍԻՒՆՀՈԴՈՍԱԿԱՆԱՑ

ԱՌ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

13173

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՏՊԱՐԱՆ

1911.

11 APR 2013

9735

ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՈՒՂԹ ՀԱԻԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՐՑ ՍԻՆՆՆՈՒՄԱԿԱՆԱՅ

ԱՌ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՆԻԻՆ

ՍԻՐԵԼԻ ՈՐԴԻՔ

Մեր հասարակութիւնն ունի ձեռք խռովեալ վեճակի մը մէջ դնուելուն, կը զգացուի ստիպողական հարկ մը՝ լուսաւորելու իրաց բովանդակ վեճակը, շօշափելով զլիսաւոր պատահարները: Այնչափ աւելի հրամայողական է սոյն պարտքն, որչափ աւելի այս շարժման հեղինակներն ուզած են ոչ լոկ ներկայացընել Արբանիստի շօշափելու իրենց տեսութիւնները, թէպէտ դիմակաւորուած աւելի գեղեցիկ ձեւի տակ, քան որ կը դործածուէր ժողովներու եւ հրապարակական ցոյցերու մէջ, հապա նաեւ հասարակաց դատողութեան յանձնել իրենց յիշատակարանը, մամլոյ տակէն անցընելով: Ասոր մէջ՝ սոյն խառն խնդրոյ վարդապետական մասին վրայէն կը թռչնին կանգնելն. կը ծածկեն այն ամէն մոլար կէտերը՝ որ կան իրենց կանոնադրի ծրագրին մէջ, որ է մի միակ պատճառ զրգուլթեան իրենց կողմանէ, ու կասկածի եւ երկիւղի եկեղեցական իշխանութեան կողմանէ, կը ծանրանան ի մասնաւորի ամբաստանութեանց եւ մեղադրանքներու վրայ ընդդէմ դործոց Պատրիարքին, խնդիրը միայն մատակարարութեան տեսակետէն ներկայացընելով:

Ամիսներ աշխատեցան ասոնք, ոչ միայն մեր երկրին մէջ, այլ նաեւ մեր երկրէն դուրս, վարկաբեկ ընելու համար Պատրիարքը, իբրեւ մի միակ յանցաւոր այս, ինչպէս կ'ըսեն, ճգնաժամին:

Չվարանեցան որեւէ կասկածի առջեւ, որեւէ թշնամանքի հանդէպ, որեւէ զրպարտութեան դէմը, բաւական որ յաջողին անոր կերպարանքը ներկել ամենազգուելի գոյներով:

Իսկ մեր բարեկամները, նաեւ զրոյսերը, շատ անգամ գրեցին. «տուէք մի անգամ ասոնց պատասխանը»:

Մենք երկայնամութեամբ կը սպասէինք Սիւնհոդի, որպէս զի իրաց վեճակն վերջնականապէս ճշմարիտ լուսոյ մէջ դնենք:

1158-61

Այսպէս ընտրութիւնը կատարուեցաւ, ընտրեալ Պատրիարքն հասաւ Պոլիս իր Ատանայի թեմէն, Սիւնհոդը պատրաստակամութիւն յայտնեց ծրագրին քննութեան: Հակառակ այն ծանրատաղտուկ պնդման, զոր ցոյց կու տային աշխարհականք յառաջ քան զընտրութիւն Պատրիարքին իրենց առաջարկութեան մասին, զարմանալի եղանակաւ կը տեսնուէր՝ որ այն հռչակեալ կանոնադիրը տակաւին պատրաստուած չէր: Յետոյ, երկար ժամանակ օրէօր ձգձգելէն ետեւ՝ ի վերջոյ ներկայացուեցաւ ձեռագիր մը, որուն համար կ'ըսուէր թէ՝ ըլլայ աշխատասիրուած ծրագիր մը. մինչդեռ գրուած էր իրարմէ անջատ թղթեակներու վրայ, եւ այն աստիճանի անընթեռնելի, այնչափ խճողեալ արբազրութիւններով, որ քննիչ յանձնաժողովոյ մէջ, որ Պատրիարքէն անուանուած էր, նոյն իսկ գրող հեղինակն հազիւ կրնար ընթերցման կնիքները լուծել:

Հազիւ երեք ամիս ետքը ծրագիրը տպուած եւ պատրաստ էր:

Իսկ ի՞նչ հանդիպեցաւ:

Յանձնաժողովոյ երկու քահանայ անդամներէն մէկը, հրապարակաւ բողոք բարձաւ սոյն տպեալ ծրագրին դէմ: Յայտարարեց որ տպեալ բնագիրը բոլորովին խաղախուած է, ըստ որում յատկապէս նկատողութեան առնուած չէին յանձնաժողովոյ եզրակացութիւնները, եւ շատ բան տպագրին մէջ այլայլած էին, եւ այն՝ ըստ հաճոյս:

Թէպէտ եւ այս բողոքի դէմ ելան յանձնաժողովոյ ուրիշ անդամներ, եւ սակայն չկրցան բողոքողը սուտ հանել, չկարենալով ներկայացընել վաւերական ձեռագիրը, որ խորհրդաւոր եղանակաւ մ'անհետ կորսուած էր:

Սակայն Սիւնհոդի եւ Պատրիարքի կողմանէ ի վերջոյ այնպէս վարմունք ցոյց տրուեցաւ, որ իբր թէ բնաւ բան մը հանդիպած չըլլայ:

Պաշտով Եպիսկոպոսաց եւ աշխարհականաց Յանձնաժողովին՝ տպագրութենէն յառաջ զանազան նիստեր ունեցաւ, դիտողութիւններ ըրաւ, որոնք առ հասարակ ընդունելութիւն չգտան աշխարհական անդամներու կողմանէ: Եւ որովհետեւ կարելի չէր համեմատական քննութիւն կատարել եւ դատողութիւն մը կազմել ներկայացուած ծրագրին վրայ՝ առանց աչքի առջեւ ունենալու ամբողջական եւ լրացեալ բնագիր մը, միւս կողմանէ այսպիսի աշխատութիւն մը շատ պիտի երկարաձգուէր, մինչդեռ ստիպողական հարկ կար Եպիսկոպոսներու վրայ իրենց սեպհական թեմերը դառնալու, որոնցմէ շատ ժամանակէ ի վեր հեռացած էին, երկու կողմը միաբանեցան՝ որ ծրագիրը տպագրուի, եւ անկէ ետեւ Եպիսկոպոսաց քննութեան ենթարկուի:

Պատրիարքն հաստատեց սոյն միաբանութիւնը եւ համբերութեամբ սպասեց որ կանոնադիրը տպագրուի:

Եւրբ սոյն ծրագիրը տպուեցաւ, ինչպէս վերն յիշեցինք, եւ Պատրիարքին ներկայացուեցաւ, ասիկայ օրինակները ղրկեց Եպիսկոպոսներուն 17 Յունուար 1911 թուակիր շրջաբերականով, որուն մէջ այն վայրկեանէն կ'ազդարարէր Եպիսկոպոսներուն սոյն խօսքերով. «Ինչպէս պիտի տեսնէք, եւ ինչպէս կը խոստովանի ինքն իսկ այն յանձնաժողովը, որ յօրինած է զայս, շատ կէտեր կան, զորոնք կարելի չէ

ընդունիլ ոչ Պ-եր. Եպիսկոպոսաց կողմանէ, եւ ոչ ալ Սիւնհոդէն. վասն զի հակառակ են եկեղեցական օրինաց եւ բարեկարգական կանոնաց, եւ աշխարհականները շատ միջամուխ եղած են եկեղեցական եւ հոգեւոր իրերու»:

Եւ իրօք շատ շուտով երեւեցաւ, որ սոյն ծրագիրը ճշմարտապէս անընդունելի էր. սոյն համոզման մէջ հաստատուեցանք նաեւ Տարածման Հաւատոյ Ս. Ժողովոյ 14 Փետր. 1911 թուակիր նամակով, որուն մէջ կ'ըսուէր՝ թէ նկատելով որ Պատրիարքը հոգ յանձն առած է ծրագիրը համօրէն Եպիսկոպոսաց ղրկելու, «որպէս զի քննեն զայն, եւ նշանակեն իրենց դիտողութիւնները ծրագրին յօդուածներու վրայ», կ'աւելցուէր. «կարելի չէ ուրեմն խնդիր ընել այս կամ այն յօդուածի մասին պարզ եղանակաւ որովհետեւ կատարելու: Եւ ինչպիսիք հիմնական է, սկզբունքներու եւ կանոններու վրայ է. իսկ սկզբունքներու եւ կաթողիկէ եկեղեցական իրաւանց կանոններու վրայ պէտք չէ իրաւախօս ըլլալ»:

Եւ իրօք՝

Հարկաւոր է որ սկզբունքներուն վրայ միաբանուի, եթէ կ'ուզուի վիճաբանութեան մասնել եւ որոշումներ տալ մասնական իրերու:

Եթէ ընդհակառակն սկզբունքներն իրենց մէջ բացարձակապէս կը զարտուղն, ամէն վիճաբանութիւն ինքն ըստ ինքեան ի բաց մերժուած է:

Եթէ, օրինակի աղաղաւ, մէկը դար ինծի եւ ըսէր. «Ես կ'ուզեմ քու դրամներդ առնուլ տանիլ, հիմայ վիճենք» թէ ինչպէս եւ երբ կրնանք կատարել զայս», ես իրեն պիտի պատասխանէի պարզապէս. «Ես նիւթի վրայ ստուգիւ չեմ կարող վիճաբանիլ. իմ դրամն իմն է եւ կը մնայ իմն»:

Նոյն բանն է այս դէպքիս ալ:

Եպիսկոպի պարագաներու մէջ մեր պատասխանն ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ, եթէ ոչ՝ ժխտական:

Եւ իրօք մեզմէ ոմանք իրենց դատողութիւնները գրեցին Պատրիարքին՝ բողոքելով այդ ծրագրին դէմ, ոմանք ալ Ս. Ժողովոյ նամակն ընդունելէն ետեւ՝ ետ կեցան քննութիւնը շարունակելէն. առ հասարակ յետոյ երբ Պատրիարքին մէկ շրջաբերականէն իմացանք, որ շատ մերձաւոր ժամանակէն Սիւնհոդ մը պիտի գումարուի, ամէնքս վերապահեցինք այն պարագային մեր վերջնական պատասխանը: Եսկէ կը տեսնէք լաւ՝ որ արդեօք որպիսի հիմ ունի այն ամբաստանութիւնն ընդդէմ Եպիսկոպոսաց, թէ իրենց խոստումը պահած չըլլան:

Եւս ամէն ըսուածներն առաջին շրջանն է վէճին. զանք երկրորդին:

Բ. Ս Ա Ս Ն

Ազգային ժողովոյ եւ Պատրիարքին յարաբերութիւնները:

Պարելի չէ մի առ մի թուել բոլոր եւ առանձինն դիպուածները, բայց պիտի շօշափենք զիսաւոր շրջանները, որոնցմէ կը լուսաւորուին կրքերու յառաջ բերած խառնակութիւններն եւ նպատակաւոր վախճանները:

Վերջին տխուր դեպքերու պատճառը մեծաւ մասամբ պէտք է փնտռել՝ երեսփոխանական նոր ձեւին կուրաբար նմանելու մոլեգնութեան մէջ:

Հատերուն աչքին առջեւ շողողացող գաղափարականն էր երեսփոխանականութիւնը (parlementarisme) մոլեգնել ազգային կենաց խորքերը:

Հրապուրիչ կերեւան երեսփոխաններու եւ իրենց սենեկին վեճաբանութիւնները. եւ քաղաքային արեւոյթութիւնը, որ շատ ժամանակ չէ գրաւեց շատերը, բոլորովին զանց առնել տուաւ հանդարտութեամբ խորհելու հարկաւորութիւնը:

Մինչդեռ հանդարտութեամբ խորհիլ այս դեպքին՝ ոչ միայն պատեհ էր, այլ եւ բացարձակապէս անտնօրինելի:

Որովհետեւ մեր մէջ, նախ քան զամենայն, կը պակսէին երեսփոխանական ժողովոյ մը նախնական էական պայմանները, այն է՝ նախ եւ առաջ իշխանութեան հաւանութիւնը, եւ այսպէս ուրիշ բան յառաջ պիտի չգար, եթէ ոչ տարօրինակ հակասութիւն մը. երեսփոխանական ժողով մը, օրէնսդիր մարմին մը, առանց որեւէ տեղէ հեղինակութիւն ստացած ըլլալու, առանց մէկէ մը ձեռնհասութիւն շնորհուած ըլլալուն: Հետեւաբար երեսփոխանականութեան հետամտած բոլոր աշխատութեան մէջ՝ ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, եթէ ոչ առերեւութականութիւն մը, անօգուտ եւ փնասակար:

Վնասներէն ամենէն փոքրիկն է ժամանակի կորուստն, յարատեւ վեճաբանելն, մշտնջենաւոր բանակցութիւններ, որոնք դրական աշխատութեան հարկաւոր բովանդակ ոյժը կը ջլատեն բարեմայն անձինքներու մէջ:

Իսկ աւելի փնասակար էր սոյն խաղն ուրիշ իմաստով. վասն զի զամենքն երեսփոխանական ձեւերու կազմակերպելու համար՝ չէին յարգուեր արդար սահմանները:

Թերեւս անճիշդ չէ մեր սա նմանութիւնը: Հատերը կը նմանին անոր՝ որ միտքը դնելով լայնածաւալ շինութիւն մը կանգնել, եւ հազիւ թէ հողի փոքրիկ տարածութեան մը վրայ տրամադրութիւն ունենալուն, սաստիկ փորձութիւն կը զգայ մերձաւորին դաշտին վրայ յարձակում գործելու:

Նոյնպէս եւ այստեղ. բաղձանք կը զգացուի շատ յաճախ ուրիշ սեպհականութեան, կ'ուզենք ըսել Պատրիարքին իշխանութեան վերապահուած սեպհականութեան: Եւ այսպիսի իշխանութիւն բոլորովին կապտուած կողպտուած է ամէն բանէ:

Որովհետեւ երեսփոխանականութիւնն որեւէ սեպհական իշխանութիւն չունէր, օրէնսդրական որեւէ կարողութիւն, յափշտակեց զայն, եւ այն՝ ի փնաս Պատրիարքին:

Եւ որովհետեւ կարելի չէր որ երկու օրէնսդիր գործիչներ միաժամանակ պաշտօն վարէին, կերպով մը՝ գործնականապէս վար ձգուեցաւ Պատրիարքն իր պաշտօնական գիրքէն:

Իսկ խօսքով՝ անշուշտ ոչ. խօսքով՝ նոյն իսկ բարձրացուեցաւ, ըսուեցաւ որ Պատրիարքն ուրիշ ամենէն վեր է. բայց այս կեղծուպատիր ձեւերով անիկայ իրապէս կապտուած էր իր բոլոր իշխանութիւններէն:

Ամենազղեցիկ միջոցն համարուեցաւ այն որոշումն, որ ձայներու առաւելութեամբ պիտի սահմանուէր, եւ այն կամայական ստեղծումն գահերիցու մ'այն ժողովոյն, որուն անուանական կոչումն էր գործերու գլուխ՝ ատենապետ. բայց իրականապէս ճշմարիտ գահերէցն էր, մանաւանդ թէ մի միակ ճշմարիտ եւ իրական գահերէց:

Պատրիարքը վերածուեցաւ պարզ հանդիսատեսի մ'աստիճանին:

Ոչ միայն յափշտակուեցաւ իր ձեռքէն իրաւաբանական իշխանութիւնը՝ որ իրեն միայն եւ առանձինն յանձնուած էր կառավարութեան եւ Նկեղեցւոյ կողմանէ, հապա նաեւ անիկայ չէր կարող այլ եւս եւ ոչ իսկ ժողովի հրաւիրել, կամ հրաւիրման դէմ ակնարկութիւն մ'ընել. եւ ոչ իսկ ազդեցութիւն մ'ունէր հրաւիրելու օրն ու ժամն որոշելու եւ գործերու օրակարգը դնելու:

Ժողովն ինքնին կը շինէր ու կ'աւերէր ըստ հաճոյս, եւ վերջապէս յափշտակեցին նաեւ զուտ հոգեւոր իրերու եւ Պատրիարքարանի գործերուն եւ որոշումներուն վրայ տրամադրելու իշխանութիւնը:

Եւ երբ Պատրիարքը կը բողբէր գործելու սոյնօրինակ եղանակին վրայ, ասոնք կը պատասխանէին իրեն միշտ պարզապէս. «Նսիկայ Պատրիարքին անձնական մէկ կարծիքն է, որ չի պարտաւորեր զիրենք», եւ նոյն իսկ պատասխան կը տրուէր. «Սոյոք չէ որ այս խնդիրը կրօնական գործերու կը վերաբերի»:

Ոչ միայն Պատրիարքին իրաւասութիւնը կ'իջեցուէր ըկ անուանական բանի մը, ոչ միայն այս, այլ եւ իբրեւ հոգեւոր գլուխ իր նուիրապետական սուրբ աստիճանին մէջ ուրիշ բան չէր այլ եւս՝ եթէ ոչ ստուեր մը. ոչ միայն իրեն թոյլ չէր տրուեր նախադասելու պաշտօնը, հապա նոյն իսկ չունէր այլ եւս որեւէ պարզ երեսփոխանի մը պաշտօնն ու զիրքը, վասն զի եւ ոչ իսկ քուէ մը տալու իրաւունք ունէր:

Ուստի, շնորհուած էր իրեն միայն որեւէ հիւրի մը պէս գալ ժողովոյ, եւ վերջապէս այս ձեւին տակն անգամ՝ չունէին անոր հանդէպ եւ ոչ իսկ ամենատարրական ակնածութիւնը, որ ամէն տեղ ցոյց կը տրուի որեւէ հիւրի մը հանդէպ:

Եւ, հիւրի մը ցոյց կը տրուին մեծարանաց նշաններ:

Ընդհակառակն Պատրիարքին անարգանք ցոյց տրուեցաւ:

Երեսփոխանական ձեւերու ներքեւ՝ իրեն դէմ արձակուեցան, իրեն ներկայութեան եւ բացակայութեան, թունաւորեալ եւ վշտացուցիչ ամէն տեսակ սլաքներ:

Իրենք իրենց ներեցին կարգալ թշնամական նամակներ, որոնք (միտ դրէք դէպքին) ընթերցողներուն զգացումներուն ամենահաւատարիմ թարգմաններն էին, եւ միշտ յարմարագոյն ժամանակին ի վեր կ'երէին:

Եւս նամակներն ոչ ցանցաւ կը բովանդակէին թշնամանալից անարգանքներ ընդդէմ Պատրիարքին, եւ անոնց շարժառիթն էր միշտ սրբագործել իրենց գաղափարը՝ տիրելու եկեղեցական իշխանութեան վրայ:

Պատրիարքն ստիպուած էր հրապարակաւ կրել այս ամէն իբրեւ հիւր, իւր սեպհական բնակարանին մէջ, իւր սեպհական ժողովրդեան առջեւ:

Եւ կ'ըսէին թէ այսպէս է երեսփոխանութիւնը:

Իսկ արդեօք ամէն երեսփոխանական ժողովներու մէջ ի զօրութեան չէ՞ն միթէ օրէնքներ, որ կ'արգելուն յարձակում գործել ոմանց ոմանց վրայ:

Եւ նոյն իսկ ազգին պատիւը, նոյն իսկ իւրաքանչիւրին անձնական պատիւը չէր հրամայեր իրենց տալ այն յարգութիւնը, սոյն տարրական ակնածանքն այն անձին՝ որ ազգին հոգեւոր եւ մարմնաւոր Վշուխն էր:

Պատրիարքին եւ ժողովոյն յարաբերութիւնը:

Պատրիարքին դիրքը վերջին աստիճանի դժուարացած էր: Իրեն հանդէպ կար լաւ կազմակերպեալ ահաբեկման գործ մ'ու գործելու կերպ մը, որ հազուադէպ էր երեսփոխանականութեան ձեւեր:

Իրենց տրամադրութեան տակ էր չկաթողիկէ մամուլը, որուն ակնարկելով՝ զրգութիւնը կը հեղուէր ժողովրդեան խաւերը: Բարիները կը ձգձգուէին դէպ ի մոլորութիւն, եւ Պատրիարքն իրապէս կղզիացեալ մնացած էր:

Ընկիւյս յաճախ յայտարարեց՝ որ այսպիսի կազմակերպութեան դէմ հակազդեալ պիտի ձեռնարկէ, բայց ուրիշ կողմանէ ստիպուած էր միշտ յետաձգելու զայս:

Եթէ իրեն թողուած չէր եւ ոչ իսկ այնչափ իշխանութիւն՝ որ կարենար ժողովոյ մ'օրն ու ժամը որոշել, եթէ նոյն իսկ հրաւիրագիրներուն ստորագրել կարող չէր, ի՞նչպէս պիտի կրնար լսել ըլլալ՝ որեւէ էական ձեռնարկութեան մը մէջ: Ի՞նչպէս պիտի կարենար դէմ կենալ յորձանքի մը բռնութեան:

Բոլոր իր յոյսը Սիւնհոգին վրայ դրած էր:

Ըստով վստահելով անոնց կրկնակի խոստումներուն՝ որ Եկեղեցւոյ իրաւանց եւ կանոնաց դէմ իրենէ բան պիտի չգործեն, վստահելով Սիւնհոգին ազդեցութեան վրայ՝ զոր պիտի գումարէր, հանդուրժեց այն ծրագրին քննութեան:

Եւ սակայն ասոր մէջ անկիւյս բոլոր ուշադրութիւնը կենդանացուցած էր խուսափելու մէկ բանէ, այն է՝ ժողովոյ մէկ որոշման, հասարակական եւ քաղաքային հաւանութեան արժանանալէն, այնպէս որ Սիւնհոգին ամենադժուարին կացութեան մէջ իյնար, այն է արդէն կատարուած գործի մ'առջեւ գտնուէր:

Ինքն Պատրիարքն ուղղակի ոչինչ կարող էր ընել. բայց անուղղակի կը յուսար՝ որ իր բարութեամբն ու համբերութեամբը, իր անհատական եւ անձնական համարմամբը պիտի կարենայ չարագունին առջեւ առնուլ:

Եւսպիսի յուսով թողուց Ս. Պօղոս եւ մեկնեցաւ Հռոմ:

Նաեւ ուրիշ տեսութեամբ մ'ուզած էր հանդուրժել այն հանդիպածներուն. վասն զի ժողովոյն մէջ կային նաեւ բազմաթիւ չափաւորականներ, որոնք բարեմտութեամբ կը գործէին, եւ կը յուսացուէր, որ եթէ իրենք աւելի զօրանային, շատ բան կրնային գործել արդար դատին համար:

Բայց դժբախտաբար չկրցան զօրանալ: Եւսոյ ալ համոզուած ենք իրենց բարի խղճին եւ բարեմտութեան վրայ, եւ անոր համար կը ցաւինք՝ որ պէտք եղաւ բովանդակ ժողովը դատապարտել, որոնց մէջն էին նաեւ ասոնք:

Սակայն համոզուած ենք բոլորովին, որ ասոնք, երբ վերահասու ըլլան իրենց առջեւ հանդիպածներուն, պիտի բանան իրենց աչքը ճշմարտութեան:

Գ. Մ Ա Ս Ն

Վերջին խզման խնդիրն ի միտ առնելու համար, հարկ է որ վերադառնանք անկէ յառաջ պատահածներու պատմութեան:

Երբ ամէնքն հասկըցան՝ որ Եպիսկոպոսները եւ ոչ իսկ վիճաբանութեան նիւթ պիտի կարենան նկատել նոր կանոնագիրը, վասն զի այն ծրագրին ամբողջովին մոլորական սկզբունքներու վրայ հիմնուած էր, ազգային ժողովոյ անդամները յայտարարեցին Պատրիարքին, որ պիտի փոխեն կանոնագիրն անոր բաղձանքներուն համեմատ:

Պատրիարքն յօժարակամ հաւանեցաւ այսպիսի առաջարկութեան մը, որուն մէջ կը կարծէր թէ պիտի գտնէ խաղաղ լուծման մ'առհաւատեայն:

Սակայն ի զուր սպասեց, որ խոստումը կատարուի:

Կանոնագրին մէջ էական փոփոխութիւններ ընել մտածելէ շատ հեռի էին:

Կացութիւնն օրէօր աւելի դժուարին եւ անհանդուրժելի կը դառնար Պատրիարքին:

Վասն զի, ի՞նչ պիտի մտածէին իր մասին իր թեմական Եպիսկոպոսները, եթէ իմանային՝ որ անոնք ծրագրին առջեւ սկզբունքներուն փոփոխութեան վրայ աշխատելու տեղ, իրականապէս կը շարունակէին նոյն իսկ ծրագրին վրայ վիճաբանել, այսպէս՝ ինչպէս որ ներկայացուած էր:

Կրնար այնպէս երեւալ՝ որ Պատրիարքը թշնամական դիրք մը բռնած ըլլայ հանդէպ Սիւնհոգի:

Եւսոյ ըմբռնեց Պատրիարքը, որ ասոնք զինք կը խաբեն:

Եպագային համար իր բովանդակ յոյսը նոր Սիւնհոգն էր, եւ մինչ այն՝ անկիւյս ջանաց նոյն նպատակի համար դէթ այն մտօք գործել, այն է՝ այնպէս ընել, որ ժողովոյ կողմանէ ամենեւին որոշում մը չըլլայ, որ կարենայ վտանգի մէջ դնել Պատրիարքին անունն ու իշխանութիւնը:

Եւ բաւական էր որ այս չհանդիպէր, թոյլ տուաւ որ ամենայն ինչ իր ընթացքը շարունակէ:

Պատրիարքին այնպէս երեւցաւ՝ որ ժողովոյ կողմանէ խոստացուած նորագոյն ապահովութիւնները, եւ իր փոխանորդը՝ որ ի բացակայութեան Պատրիարքին՝ ամէն անհամաձայնութենէ եւ յայտնի բախիւններէ պիտի խորշէր, բաւական ապահովութիւններ էին իրեն համար, որ այսպիսի անձկութեան մէջ գէթ համբերութեամբ ժամանակ անցնէր, մինչեւ Սիւնհոգն հաւաքուէր:

Եւ սակայն աշխարհականներն, հակառակ անոր՝ որ իր փոխանորդն ամենայն եղանակաւ կ'աշխատէր զիրենք տարահամոզել, վերստին սկսան այնպիսի ձեռնարկութիւններու, որոնք դարձեալ առաջնորդեցին վիճաբանութիւնները դէպ ի վտանգաւոր ճանապարհ:

Եւսոյ եւս Պատրիարքը չէր կարող վայրկեան մ'իսկ վարանիլ իրերու սոյն վիճակին մէջ պատասխանատուութիւնը վրայէն նետելու:

Ս. Պօղոսը մէջ հանդիպած դէպքերը պէտք էր որ Պատրիարքին՝ իբրեւ կրօնական եւ քաղաքական զիւոյ վրայ ճշուամ գործէին:

Ուստի անիկայ կը գտնուէր այս երկուքի ընտրութեան առջեւ. իսկ վրան առնուել պատասխանատուութիւնն այն ամենուն՝ որոնք ցայժմ հանդիպած էին եւ զեռ պիտի հանդիպէին. եւ կամ լուծել ժողովը: Եւ որովհետեւ առաջինը չէր կրնար իր խղճմանըին հետ համաձայնեցնել, բնականապէս ընտրեց երկրորդ մասը: Եւ ընդհանրապէս, այն վայրկեանին՝ երբ հատաւ ամէն յոյս՝ որ նոր կանոնադիրը կարենայ ստուգիլ ուղղուել Նիկեացոյ սկզբունքներուն համեմատ, Պատրիարքին աշխատակցիլ կանոնադրին՝ ոչ միայն իր անձին եւ իր զրքին մեծապէս վտանգուելուն պատճառ պիտի ըլլար, այլ նաեւ ուրիշ կողմանէ իր Նիկիականները մոլորութեան առաջնորդած պիտի ըլլար, մանաւանդ թէ՛ գայթակղութիւն մը պիտի ըլլար:

Վասն զի, Նիկիականներէն ոմանք արդէն Պատրիարքին պատասխան գրած էին միաձայնութեամբ, որ իրենք ամբողջովին կը մերժեն կանոնադրին սկզբունքները. իսկ ուրիշներ այն կարծիքն ունէին՝ որ Ս. Ժողովոյ նամակէն ետեւ անկարելի է այն հիման վրայ վիճաբանութեան մտնել. մինչդեռ ժողովն, որուն մի միակ պատասխանատու անձն ինքն իսկ Պատրիարքն է, կը յամառէր այն որոշման վրայ՝ թէ ամենեւին չի փոխեր այն միտքերը՝ որ ընդունուած են կանոնադրին մէջ, հապա անոր հակառակ՝ աւելի զօրաւոր կերպով կը պարզէր, հաստատուն կենալով մոլորական սկզբունքներու վրայ:

Ուրեմն Պատրիարքը կամ պէտք էր լուծել ժողովը, կամ ինքն անձամբ՝ կառավարութեան եւ Հռոմայ առջեւ, մասնակից պէտք էր մնալ ժողովոյն մոլորութիւններուն, թիկունք հոգեւորական, պաշտպան՝ Նիկեացիէն եւ Նիկիականներէն դատապարտուած սկզբունքներուն:

Եւ աւելցնենք ասոր՝ որ այդ որոշումները կրնային մեծ վնասու պատճառ ըլլալ հայ ազգին, նոյն իսկ ազգային տեսակիտէ:

Եւսպէս, օրինակի աղաղաւ, հակառակ քանի մ'եկեղեցական անդամներու համոզեցուցիչ դիտողութեանց, որոշուած էր՝ որ նաեւ քանի մը հայ Նիկիականներ, որ օտար պետութեան մէջ կը գտնուէին, պէտք է Պատրիարքութեան իրաւասութեան վերաբերեալ համարուին:

Ինչէր պիտի չմտածէին օտար պետութիւններ:

Նիկիայ յանձն ձգել չէ՞ պատասխանատուութիւնն այն հակազդեցութեան, զոր կրնայ գործել օտար պետութիւն մը, որուն հետեւութիւնները տխուր պիտի ըլլային մեր ազգայիններու համար, որոնք այն պետութեան մէջ կը գտնուէին:

Թէպէտ Պատրիարքը շատ լաւ գիտէր այս ամէն պատճառները, ինքն չ'ուզէր նոյն իսկ այս պարագային առանձինն յանձն առնուլ իր որոշման պատասխանատուութիւնը, հապա ամենայն ինչ կը ներկայացնէ Սրբազան Հօր:

Եւսպէս գործելու պարտական էր անիկայ առաջի խղճի, ինչու որ կանոնադիրը կը յարձակէր ամենահիմնական սկզբունքներու վրայ, ինչու որ Հռոմ արդէն ինք զինք յայտնած էր այսպիսի առաջարկութեան հանդէպ, ինչու որ պէտք էր այժմ հաշիւ տալ Հռոմայ իրերու վերջին ընթացքին վրայ, եւ վերջապէս ինչու որ մեր Նիկեացոյ մէջ առնուելի ամենակարեւոր քայլին մէջ՝ կարելի չէր բանի մը ձեռնարկել առանց Օսլաւոյն Վիշոյ:

Իսկ միտ դրուի նաեւ անցողակի որ նոյն ժողովն, Պատրիարքին վերջին հովուական թղթէն յառաջ, արդէն որոշած էր ամբաստանել Հռոմայ առջեւ Պատրիարքը, եւ բովանդակ խնդիրը Սրբազան Հօր դատաստանին ներկայացնել:

Սրբազան Հայրն հաստատեց Պատրիարքին բռնած դիրքն, եւ Պատրիարքն՝ որ կանխաւ կրկին նամակներով առանձնական կերպով յայտնած էր իր կարծիքն իրաց վիճակին վրայ, այժմ հրատարակեց հովուական թուղթ մը, որով պաշտօնապէս կը լուծէր ժողովը:

Լուծելու գործողութեան օրինաւորութիւնը:

Պատրիարքը կատարելապէս իր իրաւունքին մէջ էր ժողովը լուծելուն մէջ. վասն զի իրօք՝ թող տալով Պատրիարքին նոյնն ընելու գլխաւոր իրաւունքը, կային ուրիշ շարժառիթներ:

Ժողովն իրապէս, ինչպէս արդէն դիտեցինք եւ ապացուցինք, բոլորովին ապօրինաւոր կերպով ընտրուած էր:

Ընտրողներ կրնային միայն անոնք ըլլալ, որոնք որոշեալ տարիք մը պիտի ունենային, եւ Պատրիարքարանի ազգային տուրքն ամբողջովին վճարած պիտի ըլլային:

Իսկ հակառակ այս կարգադրութեան, ինչպէս ամենուն յայտնի է, նաեւ իրաւունք չունեցող ընտրողներ ձայն տուած էին:

Իսկ աստի՛ ընտրութիւնը կատարուած էր ահաբեկման ազդեցութեան տակ:

Եւ խնդիրը բնաւ չի փոխուիր այն պարագային ալ, որ Սապաղեան Պատրիարք ասոր հաւանութիւն տուած էր:

Եւս հաւանութիւնը կրնար լիակատար իրաւամբ ջնջուիլ իր յաջորդէն, բայց նախ եւ յառաջ այս հաւանութիւնը խլուած էր բռնութեամբ, անոր համար ինքնին անվաւեր էր:

Սիւնհոդն ու Պատրիարքը յետոյ հանդուրժեցին սոյն վիճակին առ սէր խաղաղութեան, բայց զայն բնաւ չընդունեցան եւ չհաստատեցին:

Իսկ ասկէ՛ ժողովն իր ձեռնհասութեան անդին անցաւ եւ գործեց ապօրինաւոր կերպով:

Եւս ժողովոյ գործերը բոլորովին ապստամբական կղան, այնպէս որ այլ եւս ուշադրութիւն չէր ընել Պատրիարքին եւ անոր փոխանորդին բողոքներուն, եւ կը սպառնար անհամար վնասներ հասցնել Նիկեացոյ եւ հասարակութեան:

Եւս ուղղութիւններն իրենց նեցուկը գտան, երբ ժողովն ընտրուեցաւ: Եւս ատեն յայտնապէս ի վեր երեւցաւ թէ իրապէս ինչ կը մտածուէր Պատրիարքին իշխանութեան մասին: Եւ ո՞վ պիտի կարենայ հաշուել այն գործողութիւնները, որոնց նպատակն էր ուղղակի ապստամբութիւն յարուցանել Պատրիարքին դէմ:

Ժողովոյ նստերուն շարունակուիլը, թէպէտ ժողովը լուծուած էր, շնորհաբան կան նամակն ընդդէմ վարդապետութեան Հովուականին ուղղեալ առ հասարակութիւնն, բռնութեամբ արշաւել Պատրիարքի բնակարանը, նոր կանոնադրի վերստին տպագրութիւնը, եղան այն գործողութիւններն, գործողութիւններ պարզապէս ապստամբական՝ անցեալ ժողովոյն:

Այո, Պատրիարքը, կըսեն: Եւրբ բռնութիւններով եւ ահաբեկումներով կը ստիպեն նախկին Պատրիարքը մինչեւ այնչափ, որ անիկայ կը ստիպուի գոչել. «Պա-
ցէք ինչ կ'ուզէք, ըրէք»:

Բայց միթէ Պատրիարքն անկախ իշխան մըն է, որ կարենայ իր իրաւասու-
թիւնները բաժնել ուրիշներու հետ:

Անիկայ այսպիսի իշխանութիւն մը չունի բնաւ:

Անիկայ չի կրնար ճանչնալ օրէնսդրական աշխարհական կազմակերպութիւն մը,
եւ ոչ իսկ երբեք իր սեպհական արտօնութիւններն ուրիշն տալ: Չունի իրաւունք
այսպիսի գործի, եւ եթէ ըրած ալ ըլլայ, անվաւեր գործ մըն է:

Արնայ, զոր օրինակ, դատաւոր մը, որ ինքնին պատասխանատու է, ըսել ուրիշ
մը. «Ես իրաւաբանական իշխանութիւն ունիմ, բայց ես սոյն իշխանութիւնը քեզի
կու տամ»: Ոչ. եւ եթէ այսպէս ընէ, անվաւեր է գործը. վասն զի ինքը միայն
եւ ոչ ուրիշ մէկը, իրրեւ դատաւոր պատասխանատու է գերագոյն իշխանութեան
առջեւ:

Ուստի, եւ ոչ մէկ Պատրիարք իրաւունք ունի իր պատասխանատուութիւնն
առաջի կառավարութեան եւ Եկեղեցւոյ՝ բեռնաւորելու ուրիշն վրայ: Առողջ
միտքն արդէն այսպէս կը սորվեցընէ:

Եթէ օրինակի աղագաւ, ժողովն որոշում մը քուէարկէ, որուն դէմ իշխա-
նութիւնն իր արգելիչ իրաւունքը պիտի գործադրէր, կրնայ արդեօք Պատրիարքն
ինքզինք արդարացընել ըսելով. «Ասիկայ ես չըրի, հապա անոնք՝ որոնց յանձնած
եմ իմ իրաւաբանութիւնս»: Երբեք իրեն պիտի չպատասխանեն. «Բայց մենք
քեզմէ զատ ուրիշ բարոյական մարմին չենք ճանչնար. եւ դուն չէիր կրնար եւ պէտք
չէիր ուրիշներուն յանձնել այն իշխանութիւնը, որ քեզի տրուած էր»:

Եւ նշանակուելու արժանի տարօրինակութիւն է: Մէկ կողմանէ սաստիկ կը
միտուի տալու Պատրիարքին շատ աւելի իրաւաբանութիւն՝ զոր իր սահմանները չեն
ներեր, մինչդեռ միւս կողմանէ չուզուիր եւ ոչ իսկ այն իշխանութիւնը տալ անոր՝
որ կարենայ յետս կոչել այն արտօնութիւնները, որոնց մասին կը կարծեն թէ իրենց
չորհուած ըլլայ, զոր օրինակ՝ ժողովքը լուծելու իրաւունքը:

«Անիկայ, — կ'աղաղակեն, — իրաւունք չունի լուծելու»:

Մի անգամ կ'ըսուի՝ Պատրիարքն իշխանութիւն ունի բոլոր արտօնութիւնները
յանձնելու ուրիշն, եւ միւս անգամ՝ կը հարցուի հենցնանքով. Չենք գիտեր,
ուստի ունի անիկայ իրաւասութիւն մեր վրայ տրամադրութիւն ընելու:

Մէկ անգամ ամէն սահմաններէ դուրս կը չափազանցուի Պատրիարքին իրաւա-
սութիւնը, այս ինքն երբ կ'ուզուէր իրաւանց հակառակ գործերու պատրուակ ընել
զայն. եւ միւս անգամ բոլորովին ժխտեցին նոյն անոր, այսինքն՝ երբ այս իշխանու-
թիւնն ինքզինք յայտարարեց հակառակ ըլլալ այն բանին, որ հակիրաւաբանական էր:

Ինչ հակասութիւններ տեսականին եւ գործնականին մէջ:

Ահա ուրիշ կէտ մ'ալ:

«Մենք, — կ'ըսուի, — ընտրեցինք Պատրիարքը, ուստի եւ իրաւունք ստա-
ցանք իր վրայ»:

Բայց իրականին մէջ մի միայն Սիւնհոդը կ'ընտրէ Պատրիարքը, իսկ ժողո-
վուրդը ընդ Թաթի վիսպոմնէն կու տայ:

Ի վերջոյ, ենթադրենք՝ որ դուք իրապէս զինքն ընտրեցիք. արդեօք ասով
իրաւունքի դիրքը կը փոխուի:

Նաեւ Կարգինալներ, օրինակի աղագաւ, կ'ընտրեն Սրբազան Հայրը, բայց ինչ
իրաւասութիւն կը ստանան անոնք Ս. Հօր վրայ:

Եւ այսպէս է ամէն տեղ:

Այնպէս որ ժողովոյ գործելու բովանդակ եղանակն, ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ
յափշտակութիւն իշխանութեան մը՝ որ իրենց բնաւ չի վերաբերիր, եւ այս ստուգիւ
հակիրաւաբանական է:

Նոյնպէս հակիրաւաբանական է կապուել Պատրիարքը իր օրինաւոր իրաւասու-
թեանէն:

Վէթ սոյն յափշտակութեան մէջ համաձայնական ըլլային:

Եւ ահա եւ ոչ իսկ ասոր մէջ:

Վասն զի, եթէ քաղաքային երեսփոխանութիւնն օրինակ կ'առնուն, տրամա-
բանութիւնը կը պահանջէ՝ որ հետեւին գէթ երեսփոխանական սկզբունքներու:

Անիկայ, որուն համար կ'ըսուի՝ թէ իրաւասութեան մասնակից ըրած է ժողո-
վուրդը, գոնէ մեծ ազդեցութիւն ունի երեսփոխանական ժողովոյ մէջ:

Եթէ անիկայ օրէնսդրական իշխանութիւնն ուրիշն կը յանձնէ, բայց ունի
արգելիչ իրաւունքը, եւ օրէնք մը չի հրատարակուիր, եթէ ինքը չհաստատէ:

Երբ ոչ մէկ եւ ոչ միւս իշխանութիւնը կը թողուի Պատրիարքին: Անոր
ստորագրութիւնը չեղեւար եւ ոչ իսկ հրաւիրագիրներու վրայ:

Ուստի երեսփոխանակութիւնն ընդօրինակուած է միայն այն բանի մէջ, որ
ապօրինաւոր էր, իսկ երեսփոխանական ամենատարրական սկզբունքներն ուրացուած
են, երբ անոնք թեթեւ անհանգստութիւն մը կը պատճառեն:

Մինչեւ այստեղ գլխաւորաբար զբաղեցանք պատմական ընթացքով, եւ միայն
երկրորդական իրերու մէջ բարոյական մասը շօշափեցինք:

Այժմ բոլոր խնդրոյն գլխաւոր կէտերն ամփոփենք, որպէս զի կարելի ըլլայ
դատել բարոյական, կրօնական եւ իրաւաբանական տեսակիտէ:

Այն նպատակն, որուն ժողովն սկզբանէ ցվերջ հետեւեցաւ յամառութեամբ
եւ հաստատամտութեամբ, էր՝ Եկեղեցին հպատակեցընել ամէն բանի մէջ, եւ յա-
նուանէ՝ Սիւնհոդն ու Պատրիարքը, որպէս զի զանոնք ափի մէջ բռնեն իբրեւ հըու
եւ կոյր կրաւորական գործիքներ:

Արօնական դաշտին մէջ իշխանութիւն ունենալ եւ տիրապետել այն կուռքն
է՝ որ կը պաշտուի, եւ այն գաղափարականը՝ որ քանի քանիներու ախորժիւ կ'երեւայ:

Թէպէտ եւ կը բողբուի թէ բնաւ կրօնի հակառակ չեն:

Եւ արդարեւ, մենք կը հաւատանք իրօք՝ որ կրօնի դէմ չի պատերազմուիր,
մանաւանդ որ կրօնասէր ալ են պատերազմողները:

Բայց անուղղակի կերպով իրապէս պատերազմ կը մղուի կրօնի դէմ, մէկ
կողմանէ. վասն զի կ'աշխատուի անդամալուծել եւ գերի վարել այն գործիքները:

որ պիտի չենէին Աստուծոյ արքայութիւնը. եւ միւս կողմանէ՝ վասն զի այնպիսի նպատակի համար ի գործ կը դրուին միջոցներ, որոնք կը կործանեն բոլորովին Նշկեղեցւոյ կրօնական հեղինակութիւնը ժողովուրդեան մէջ:

Վործերու այս կերպը կրնայ ցուցուիլ այս տխուր պատմութեան բովանդակ ընթացքին մէջ, այսինքն՝ թէ իրենց գործողութիւններուն մէջ, եւ թէ իրենց կանոնադրի ծրագրին հակականոնական յօդուածներուն մէջ:

Գ. Կ Ե Ց

Պատերազմ՝ ընդդէմ՝ եկեղեցական նուիրապետութեան:

Աստուգիւ ուզուեցաւ բոլորովին տիրապետել Նշկեղեցւոյ վրայ, եւ զանիկայ գերի վարել: Բայց շատ լաւ կը զգացուէր նաեւ՝ որ ասոր անյաղթելի արգելքներ կը գնէին եկեղեցական սկզբունքներ, եւ Սիւնհոգն այս սկզբունքներու վրայ պինդ պիտի մնար:

Ուրեմն, արձակեցին այն ապստամբական նշանաբանը. Վապենք Սիւնհոգը:

Բնականապէս հասարակութեան առջեւ Սիւնհոգը կը գգուուէր, կը գովուէր, եւ կը հրատարակուէր իբրեւ վերին ազգային ատեան, եւ կանոնադրի նոր ծրագրին մէջ Սիւնհոգին պատուաւոր դիրք մը տրուած էր: Բայց դիտաւորութիւններն ու ձգտումները խօսքերէն չեն ստուգուիր, այլ գործքերէն:

Ասիկայ վերջին արարուածն էր Սիւնհոգին դէմ մղուած կռուին, որուն ընթացքին մէջ, ինչպէս նաեւ անոր սկիզբը, իրենց գործելու կերպին ներքազոյն պարագաներն արդէն դուրս կը ցայտէին սաստկութեամբ, մեր վերջին Սիւնհոգին միջոցին:

Այն ժամանակ մերժեցին տալ պատրիարքական ընտրելիներու ցուցակը, փորձուեցաւ ահաբեկ ընել Նշկիսկոպոսներն անվերջանալի նիստերու եւ մամուլի մէջ. մերթ կը մօտենային Սիւնհոգին գովութեան երգեր բերան առած, եւ մերթ ուժգնութեամբ պատերազմ կը մղէին գործողութիւններով:

Եւ կռուին մէջ ամէն միջոց լաւ էր:

Պատրիարքը նախատեսելով՝ որ նախորդին նման, գալիք Սիւնհոգն ալ սաստկազոյն խոնարհեցուցումներ պիտի կրէր այն աշխարհականներու կողմանէ, որոնք իրենց պարտականութիւնն ու սահմանը չեն գիտեր, Սիւնհոգն Հռոմ գումարելու ծրագիրն ունեցաւ եւ ընդունեցաւ:

Թէ Սիւնհոգը կարելի չէր Վ.Պոլիս գումարել՝ Պատրիարքն արդէն որոշած էր Վ.Պոլսէն դէպ ի Հռոմ գեռ չմեկնած. եւ իրօք ստիպուած էր այսպէս գործել նոյն իսկ պարագաներուն պատճառաւ:

Սիւնհոգը կարելի չէր գումարել այն տեղ, ուր ահաբեկումը կը սպառնար անոր ազատութեան:

Եւ արդէն տեսած էր այնպիսի փորձեր, որ բնաւ տարակուսի տեղի չէին տար, որ Վ.Պոլսոյ մէջ գումարուած Սիւնհոգը կարեւոր ազատութենէն պիտի զրկուէր: Ահաւասիկ սոյն փորձերն:

1. Դադովոյն բոլորովին ապօրէն կերպով գործելը, անոր ձգտումներն ու գործադրած միջոցներն արդէն ցոյց կու տային այն բանը՝ զոր Սիւնհոգն պէտք էր սպասել այս կողմանէ:

2. Կանոնադրի ծրագրին ներածութեան մէջն իսկ կար կէտ մը, որ շատ մտածել կու տար, վասն զի մէկ կողմանէ ծանրապէս թշնամանիչ էր Սիւնհոգին համար, եւ միւս կողմանէ նաեւ սպառնական: Թշնամանիչ, վասն զի կը վերագրէր Սիւնհոգի՝ հնարաւորութիւն ազգային կենաց դարմաններուն թեթեւութեամբ զբաղելու: Սպառնական, վասն զի մեծ չարիքներու վախը կ'ազդէր Սիւնհոգին, եթէ սա չխոնարհի ժողովոյն բաղձանքներուն առջեւ:

3. Խօսքերէն աւելի գործերը կը հասկըցընէին:

Մենք արդէն ունեցանք նախերգանքն այն բանին, որուն պէտք էինք ակնկալել Վ.Պոլսոյ մէջ, ճիշդ այն ամէնը՝ ինչ որ ըրին մինչեւ Սիւնհոգի գումարման օրը:

Եւ ինչո՞ւ այնչափ կարեւորութիւն կը տրուի այն տեղւոյն՝ ուր կը գումարէր Սիւնհոգը:

Իրաւունք չունի՞նք մենք մեզէն ընտրելու այն բանը՝ որ մեզի պատշաճ կ'երեւայ:

Եւ միթէ Հռոմ ուրիշ Սիւնհոգներ չգումարուեցան:

Ի՞նչ է արդեօք պատճառն այնչափ անհանգստութեան եւ այնպիսի աղմուկներու:

Միթէ սոյն թշնամական զգացումները նոր նշան մը չէ՞ն այն դժգոհութեան, որ կը զգացուի մենք զմեզ ահաբեկման գործողութիւններէն հեռու պահելուս դէմ:

Ասիկայ նոր հաստատութիւն մը չէ՞ մեր երկիւղին, որ պիտի վերանորոգուէին ծայրագոյն աստիճանաւ այն ծայրայեղութիւնները, որ գործուեցան Պատրիարքի ընտրութենէն յառաջ: Թէ մենք, փոխանակ հանդարտութեամբ Սիւնհոգի գործերով զբաղելու, պիտի սպիպուէինք կռուիլ ահաբեկման դէմ, որ պիտի ուզէր բռնութեամբ ստիպել զմեզ ընդունելու այն բանը՝ որ մեր խղճին եւ մեր սկզբունքներուն հակառակ է:

Ան ատեն կ'ուզուէր՝ որ Սիւնհոգն զբաղի նոր կանոնադրով՝ յառաջ քան Պատրիարք ընտրելը: Բայց նոյն իսկ չնկատելով կրօնական սկզբունքները, պատշաճութիւնն իսկ, եւ ընկերական ու քաղաքային կանոններու ամենատարրական ծանօթութիւնն իսկ կ'արգելուին վիճել՝ առանց մեր Նշկեղեցւոյ եւ հասարակութեան Գլխոյն, այնպիսի գործերու վրայ, որոնք մեր թէ կրօնական եւ թէ քաղաքական կենաց համար այնչափ կարեւորութիւն ունին:

Եւ այսպիսի պահանջմունք մը արդէն՝ պայծառազոյնս չի մատնանշեր գալիք ստիպումը:

Եւ ահաւասիկ ծածկուած ահաբեկումն աւելի յայտնի կերպով ի լոյս ելաւ:

Թէպէտ եւ խնդիրը շատ եւ շատ պայծառ էր, եւ սակայն հինգ երկար ամիսներ անոր վրայ վիճաբանուեցաւ: Ար բաւէր հինգ վայրկեան, եւ ահա ասոր փոխարէն անվերջանալի վիճումներ:

Գէթ նկատուի՞նք մ'ունենային հանդէպ Նշկիսկոպոսաց, որոնք լքած էին իրենց թեմերը, ուր պարտական են բնակիլ ամէն օր:

Ի զուր կը յայտարարէինք՝ որ չենք կարող առանց Ղալսոյ սոյն քննութիւնը կատարել. վայրապար կ'ազդարարէինք՝ որ նաեւ ժողովը չի կրնար օրինաւորապէս քննել առանց իր քաղաքային Ղալսոյն այնպիսի գործ մը, որ մեր ազգային կենաց համար այնչափ կարեւորութիւն ունի. ամենայն ինչ ընդ վայր եւ ի զուր: 'Եւ յոյն կերպով ահաբեկում ի գործ դրին, եւ մեր համբերութիւնն ամենադառն փորձոյ ենթարկեցին:

Միայն Պատրիարքն ընտրելու մեր ջերմ ցանկութիւնը կրնայ մեկնել մեր ամենամեծ համբերութիւնը, որով իսկոյն չքարծանք մեր տեղերը, որով այսպիսի յոռի վարմունք մը կրել ուզեցինք, եւ որով հանդուրժեցինք մեր հեղինակութեան ոտնակոխ ըլլալուն:

Ի այց սպասել այն բանին՝ որ կը յետաձգուէր օրէ օր, ամէն յամիս, տակաւին մեր մեծագոյն զոհը չէր:

Եւելի ծանր էր մեզի համար կրել տեսակ մը պաշարման վիճակ:

Հակառակ մեր աղաչանքներուն՝ այսպէս չվարուելու, ժողովուրդն սանձարձակ կերպով աւելի չարագոյնները գործեց, եւ կիրքերը ծայրացեղօրէն զրգուեցան:

Ստուգիւ պաշարուած վիճակի մէջ էինք, եւ պաշարուած՝ իբրեւ թշնամիք՝ մեր սեպհական ժողովուրդէն:

Եսիկայ ահաբեկում չէ՞, հազիւ սքողուած:

Եւ ահա ասիկայ մերկապարանոց մեր դէմն ելաւ, առանց քողի:

Պատրիարքն Հռոմ մեկնելէն յառաջ՝ իր քովն հրաւիրեց բաւական թուով աւագանի անձինքներ, իրենց հետ բարեկամաբար խորհրդակցելու համար իրաց վեճակին վրայ, եւ խաղաղութեամբ սոյն վիճակէն դուրս ելելու կերպին վրայ:

Հազիւ թէ Պատրիարքն հարցում ըրաւ, թէ ինչ պիտի ըլլայ, եթէ Սիւն-հոգն չընդունի նոր պահանջմունքները, հակառակ կուսակցութեան ներկայացուցիչներէն մին իսկոյն պատասխանեց, թէ անտարակոյս իրենք կը գտնեն Սիւն-հոգն ստիպելու կերպը:

Եթէ միտ դրուի՝ որ այսպիսի պատասխան մը կը տրուի այսպիսի գումարման մը մէջ, այսպիսի պարագաներու մէջ, եւ այսպիսի խօսք մը եւ ոչ մէկուն կողմանէ սրբապրուեցաւ, շատ լաւ կրնայ մէկն հասկընալ՝ թէ ինչու Պատրիարքն ալ որոշեց եւ պատասխանեց՝ թէ այսուհետեւ Ս. Պալսոյ մէջ Սիւն-հոգ պիտի չգումարուի:

Պառնանք դէպքի մը, զոր արդէն յիշատակեցինք, եւ այստեղ նկատենք ուրիշ տեսակիտէ մը. կ'ուզենք ըսել՝ Ս. Պալսոյ մէջ կատարուած պատրիարքական ընտրութիւնը: Հատ զարմանալի կ'երեւար Եպիսկոպոսներուն, որ մէկ կողմանէ կու գային աշխարհականներ ճեպարագ վիճելու կանոնադրին վրայ, այնպէս որ Պատրիարքի ընտրութեան ժամանակ անգամ չէին թողուր, եւ միւս կողմանէ՝ երբ Եպիսկոպոսներէն շատերը ուզեցին տեսնել սոյն կանոնադիրը, զերենք գոհացնող չեղաւ:

Ստուգիւ շատ զարմանալի էր, որ այնպէս զիւրութեամբ կը մեղադրէին՝ թէ Եպիսկոպոսներ, որոնք ժողովոյն յանցանքն այնչափ ատեն իրենց թեմերէն բացակայ կը գտնուէին, հիմայ կ'ուզեն շուտով իրենց թեմերը դառնալ:

Չարմանալի էր, որ Պատրիարքի ընտրութենէն ետեւ՝ արագութիւն մը չերեւցաւ նոր կանոնադիրը ցրուելու, մանաւանդ թէ, հակառակ շատ Եպիսկոպոսներու խնդրանքին, երկրորդ անգամ մ'ալ չգոհացուցին՝ սոյն ծրագիրը վերջապէս աչքի առջեւ ունենալու անոնց բաղձանքը:

Վժուարին էր բանալ այս դաղտնիքին քողը:

Ի այց շատ շուտով բացուեցաւ:

Երբ վերջապէս, Պատրիարքին Ս. Պալսոյ հասնելէն դրեթէ ամիս մ'ետքը, կանոնադիրը քննիչ յանձնաժողովոյ ձեռքն էր, տեսնուեցաւ յայտնապէս՝ որ այն պատրաստ չէր:

Կանոնադրի ծրագիրն այնպիսի վիճակի մը մէջ ներկայացուցուած էր, որ բնաւ կարելի չէր վրան աշխատիլ:

Վեզ մը թղթեակներ, ամբողջն անընթեռնելի, հաղարաւոր սրբադրութիւններով եւ ջնջումներով, առանց ստորագրութեան յանձնաժողովոյ, եւ ոչ իսկ վերջացած:

Հազիւ ի վերջոյ՝ յանձնաժողով յանձնաժողովոյ յաջորդեց, գործը վերջաւորութեան մը յանգեցնելու համար:

Ե'յնչափ բուռն եռանդ կանոնադրի համար, եւ այսչափ ձգձգումն զայն պատրաստելու մէջ:

Եպա ուրեմն այդ ցոյցերը, այդ զայրուցքը, այդ եռանդն կանոնադիր մ'ունենալու, ամէնքն առերեւոյթ գործողութիւններ էին, գործուած նպատակաւ՝ վարկաբեկ ընելու Սիւն-հոգը ժողովուրդեան առջեւ, եւ զայն վերածելու հըու գործիքի մը վիճակին:

Եւ նաեւ այն ամէն զրպարտութիւններու մէջ, որոնք ուղղուեցան Պատրիարքին դէմ, միեւնոյն ձգտումը կար՝ իւր իշխանութիւնը կործանելու, անկարելի ընելու գործադրել այն ամէն կէտերու մէջ, որոնց մասին համոզուած էին, թէ անիկայ ինքզինք պարզ գործիքի մը վերածելու պիտի ընդդիմանար:

Ո՞վ կրնար հաւատալ՝ որ զրպարտութիւնը պատրաստուած ըլլայ նպատակաւոր շիտումի, երբ ուշագիր ըլլուի՝ որ Պատրիարքն այնչափ յարգուած էր ամենէն:

Ենիկայ իր ետեւն ունէր արդէն հարուստ պատմութիւն մը, որ հայ ազգին մէջ բոլոր ժողովուրդեան ծանօթ էր: Եւ ամենազեղեցիկ գործեր, որոնց վրայ ամէնքը կը հիանային: Ենիկայ՝ ուր որ գտնուած էր՝ իր ետեւ թողած էր հեռքեր համբաւի եւ սիրոյ:

Ուստի, բոլորովին անբռնելի է՝ որ ազգային ժողովոյ այդ անդամները, յափշտակեալ հիացողներ Պատրիարքին, քանի մը շաբթու մէջ, հազիւ քանի մ'ամսոյ մէջ, ինչպէս գտան այնպիսի ապացոյցներ, որ կարենան սուտ հանել ամբողջ փառայեղ կեանք մը, բովանդակ համբաւը սոյն Պատրիարքին:

Ո՞հ, ոչ. ասիկայ կարելի չէ եւ ոչ իսկ ըմբռնել. եւ ասոր համար պէտք ենք ընդունիլ՝ որ նաեւ ասոր մէջ նպատակաւոր ձգտում կար:

Եւս Պատրիարքը, ազգային ժողովոյ ամենէն աւելի ցանկալին, նոյն իսկ նոյն ժողովէն՝ հազիւ քանի մ'ամիս ետքը ամբաստանութիւններով գրոշմուեցաւ, եւ ծանակալից նախատանօք վատահամբաւուեցաւ:

‘Նա’ որուն իրեններուն ունեցած սէրը կը պատմէր բովանդակ անցեալը, որուն հառաչանք կ’ականալէին շատ տարիներ իբրեւ փրկի մը, յայտարարուեցաւ գրեթէ իբրեւ մատնիչ, իբրեւ այնպիսի՝ որ ոտնակոխ կ’ընէ ազգային արտօնութիւնները:

‘Նա’, որուն բարեպաշտութիւնն ամենուն ծանօթ է, զրպարտուեցաւ օտարներու քով, լրագրական տեսակցութեան մը մէջ, իբրեւ ստերգումն:

‘Նա’, որ իբր հրաշքով բարձրացուցած էր ամբողջ թեմ մը եւ կարգաւորած, եւ որուն անշահասիրութիւնը լաւ ճանչցուած է, ամբաստանուեցաւ ոմանցմէ, առանց որեւէ հիման, որ միլիոններ ունենայ պահուած, հաւաքած նենգութեամբ անձնական նպատակներու համար:

Միեւնոյն ժամանակ յայտարարուեցաւ՝ որ անիկայ եղած ըլլայ ապուշ, իմացականութիւնը կորուսած, նաեւ խորամանկ եւ ճարպիկ, որ լաւ գիտէ իր շահն հաշուել:

Անիկայ ստահակ մըն է՝ որ ազգին իրաւունքներն ոտնակոխ կ’ընէ, եւ իրեն կը սեպհականէ այնպիսի իշխանութիւններ, զորոնք ուստի առած ըլլալը չի գիտցուիր:

Եւրբ իր թշնամիները զինքն ամբաստանեն ի Հռոմ, ասիկայ բնական բան մըն է. երբ անիկայ ինքզինք ջատագովէ եւ իրաց վեճակը ներկայացընէ Արքայան Հօր, անիկայ խարդախիչ է: Եւ այսպէս յառաջ առանց վերջանալու:

Զինքը կը զրպարտէին փոխնիփոխ ինչպէս իրենց հաւաքումներուն մէջ, նոյնպէս դուրսն հրապարակաւ եւ թերթերու մէջ, իւր երկրին մէջ, եւ լրագրական տեսակցութիւններով՝ նաեւ բովանդակ աշխարհի առջեւ: ‘Նոյն իսկ կառավարութեան առջեւ կը ջանան ներկայացընել զինքն՝ իբրեւ նենգիչ քաղաքացի մը: Եւ նոյն իսկ սուրբ տեղերու չեն խնայեր: Այն տեղ ալ աղմուկ կը յարուցանեն: Արքայալիզձեռք ցոյց կը կազմեն անոր դէմ: ‘Նոյն տեղ կը յափշտակեն իր հովուական թղթերը. եւ հոն նախատալից աղմուկներ կը բարձրացընեն սուրբ Պատարագ մատուցուած միջոցին: Արգարեւ, Աւետարանի խօսքին համեմատ, տաճարն աւաղակներու պէր դարձուցին: Բովանդակ աշխարհի առջեւ մեր աստուածապաշտութիւնն ու մեր հաւատքն անպատուեցին, եւ սրբապղծութեամբ կնքեցին իրենց գործքը:

Եւ այս ամէնը կը գործուէր, վասն զի Պատրիարքը քաջութիւն ունէր բարձր ի գլուխ բռնելու ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը:

Այս ամբողջ գործողութիւններու մէջ ժողովը ջանաց ժողովրդեան կրքերուն վրայ տիրանալու, զանոնք մեղի դէմ ապստամբեցընելու համար, եւ սոյն կրքերու միջոցով զօրաւոր տարր մ’ունենալու համար մեղի դէմ կռուելու:

Ժողովոյ նստերն եղան այն դպրոցը, ուր կրքերը կը վառուէին, զրգռելու համար յետոյ Պատրիարքին դէմ, Սիւնհոգին դէմ, Հռոմայ դէմ:

Եւ իրօք, ուրիշ ինչ նպատակ կրնային ունենալ այն վեճարանութիւնները, որոնց մասին շատ լաւ կը գիտցուէր կանխաւ՝ որ ուրիշ բանի մը պիտի չհասնուէր, բայց եթէ վերոյիշեալ արդիւնքին, մանաւանդ որ կը գիտցուէր՝ թէ սոյն վեճարանութիւնները ստուծեան վրայ յեցած են:

Ուրիշ ինչ նպատակ կրնար ունենալ հրապարակաւ կարդալ՝ Պատրիարքի դէմ թշնամական յայտարարութիւններ ժողովրդեան առջեւ: Ինչպէս նաեւ այն վեճարանութիւնները կանոնադրին վրայ, որուն համար ժողովուրդը բնաւ պատրաստուած չէր:

Սակայն ի մեծի մասին զլսաւոր նպատակն էր զրգռել ժողովուրդը. եւ ժողովոյն վերջին գործքը, որ շրջաբերականով ապստամբութիւն կը քարոզէր ընդդէմ եկեղեցական ծայրագոյն իշխանութեան, ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ՝ արդէն հասունացած պտուղն այսպիսի վարմունքի մը, որ աւելի կամ նուազ ծածկուած՝ զրգռեց կրքերը եւ աշուեստական կերպով զայրացուց, որպէս զի կարենայ գործածել զայն ուղղած նպատակին իբրեւ գործիք մը:

Եւ այսպիսի չար սերմ մը ստուգիւ յառաջ բերաւ չար եւ դժնեայ պտուղ մը:

Մեր բարի, լաղաղասէր, աստուածապաշտ ժողովուրդը տեղ տեղ զրգռուեցաւ, մղուեցաւ այնպիսի գործողութիւններու, որոնք օտար էին իր բնութեան եւ աւանդութեան:

Անոր մէկ մասն ապստամբեցաւ իր Առաջնորդներուն դէմ, լսուեցաւ նաեւ՝ որ ուղղակի կը յարձակէին եկեղեցւոյ վրայ, եւ սխաւ տարածուիլ խմոր մ’ապստամբութեան:

Եւ ոչ միայն հաւատքը վտանգի մէջ դրուեցաւ սոյնօրինակ գործողութեամբ, հապա նաեւ մեր կաթողիկէ հասարակութեան բարի համբաւը:

Այս հասարակութիւնն այնչափ համակրութիւն վաստակած էր ճիշդ անոր համար, որ այնչափ ծանօթ եւ այնչափ փորձուած էր իւր ծանրամտութիւնը, իւր հաւատարմութիւնը:

Իայց այժմ քան երբեք հասկցուեցաւ, որ ուր պիտի երթար յանգէր այս ապստամբամիտ տարրը, եւ ծանր մտահոգութիւն կը պատճառէր մեր հասարակութեան ապագայի մասին: Եթէ մենք միասին նկատողութեան առնունք մեր վարմունքն եւ Պատրիարքին վարմունքը, կը հետեւցընենք՝ որ մենք չափն անցուցինք մեր չափազանց համբերութեամբը, զիջողականութեամբն ու սիրովը, եւ ոչ թէ խստութեամբ եւ սաստկութեամբ:

Վանի քանի՛ անգամ մենք եւ Պատրիարքն իրաւունք ունէինք բնաւ բանի մը տեղի չտալու, եւ տուինք:

Իրաւունք չունէինք մերժել ամէն բանակցութիւն ժողովոյն հետ այն վայրկեանէն սկսեալ՝ երբ անիկայ ապօրինաւոր կերպով ընտրուեցաւ:

Իրաւունք չունէինք պարզապէս դէմ կենալու՝ աշխարհականներու կողմանէ ծրագիր մը կազմուելուն:

Չէինք արդարանար՝ երբ Պատրիարքի ընտրութեան միջոցին այնչափ հալածանքի եւ ճնշումի կենթարկուէինք, եթէ ամէնքս վերագառնայինք մեր թեմերը, բողոքելով որ երբեք պիտի չկատարենք այն ընտրութիւնն ահաբեկման տակ:

Իրաւունք չունէինք, երբ կանոնադրին վրայ վեճարանելու զմեզ պատրաստ յայտարարելով հանդերձ, կանոնադիրը մեզի չներկայացուեցաւ, յայտարարելով՝ որ իրենք իրենց խօսքին տէրը չեն, եւ նոյն իսկ ամբաստանելու ժողովը՝ որ անկեղծ չէ, զմեզ կը ծաղրէ, եւ կը զրգռէ ժողովրդեան կրքերը:

Եւ Պատրիարքն իրաւունք չունէր լուծելու անմիջապէս ժողովը, երբ ասիկայ կը յափշտակէր իր իրաւաբանութիւնը:

Եւ հաւաստի մենք ասոնցմէ եւ ոչ մէկը գործեցինք, վասն զի մենք իրեւ հայրեր կը վարուէինք մեր հոգեւոր որդեակներուն հանդէպ:

Բայց ասով հանգերձ մեզի եւ Պատրիարքին հանդէպ ուրիշ կերպ վարմունք ցոյց կը տրուէր:

Ահա, չափազանց սէրն զմեզ այսպէս առաջնորդեց սխալմունքի:

Եւ առանձինն կերպով Պատրիարքի վրայ խօսելով՝ որպիսի գործով կը վարուէր իր ժողովրդեան հետ:

Մենք կարդացինք իր այն ամէն նամակները, զորս նա այս ճգնաժամերուն շուրջն զրկած է Վ. Պօլս:

Շատերն առանձնական նամակներ են, որոնք ստուգիւ սահմանեալ չէին բնաւ հրատարակուելու:

Եւ յաւի գծուարին վայրկեաններուն մէջ, ըսենք իր ներքին մարտիրոսութեան միջոցին, զարմանալի չէ արդարեւ, եթէ նոյն նամակներուն մէջ գտնուի բառ մը, նախադասութիւն մը, որ ի վեր հանէ հոգւոյն յուզումը:

Բայց ոչ. այսպիսի բան բնաւ չկայ: Եւ ոչ իսկ վանկ մը, որ յայտնէ անձնական գրգռութեան հետք մը:

Եւ մենուն մէջ բարձր ըջութիւն եւ մեծ սէր:

Վերջին դիպուածներէն յառաջ արդէն իր խօսքերուն եւ իր գործերուն մէջ կարելի էր նշմարել իր հոգւոյն մէջ յուզուող յարաճուն պայքարի մը հետքերը, այն է՝ սիրոյ եւ պարտաւորութեան պայքարին:

Վէպ ի լաւագոյն յուսոյ մ'ամենաթեթեւ սիւքը բաւականէն աւելի էր իր սրտին համար, միտելու աւելի դէպ ի համբերութիւն եւ ակնկալելու:

Մինչեւ վերջին վայրկեանին, կազմ ու պատրաստ Վ. Պօլսէն մեկնելու, կը յուսար նա որ գծուարութիւնները պիտի փարատին, եւ երբ արդէն իր պարտաւորութիւնը կը հրամայէր իրեն արտասանել այն հուժկու «Ոչ կարեմք, իւր գործը անգաղար կը վստահացընէր զինքը, որ կրնայ դեռ լաւագոյնի դառնալու ակնկալել:

Խզումն յառաջ գալէն անմիջապէս ետքը՝ ինքը նամակ մը գրած է բարձրատիճան անձի մը, որուն մէջ զինք կ'ապահովցընէ թէ՝ «Չենք կրնար մեր հոգեւոր որդւոց հանդէպ իսկ նախատական ոճ գործածել», թէ ընդ հակառակն՝ կ'ուզէ վաստակիլ ամէն հոգիներն ի Վրիստոս, եւ մինչեւ վերջին վայրկեանին իսկ կ'երկարէ ձեռքը վերստին հաշտութեան համար:

Եւ ստուգիւ ասիկայ է սիրել անվախճան: Եւ այս սէրը պարզապէս կը զրպարտուի, առանց հրատարակելու սոյն վաւերագիրը, եւ այլափոխելով ուրիշները:

Իր տեսակէտը՝ զոր ներշնչած են իրեն նոյն իսկ քրիստոնէութեան սկզբունքները, խճճուեցաւ իրեւ թշնամանիչ ժողովոյ:

Իր հայրական քաղցր խրատները, իր փոխանորդին գրած նամակներուն մէջ, յայտարարուեցաւ իսկ՝ զրպարտիչ:

Նախադասութիւն մը խզուեցաւ ամբողջութեան մէջէն, ուր անիկայ (եւ այն՝ առանձնական նամակի մը մէջ), կը խօսի ընդհանրապէս հոգեւոր հիւանդութեան վրայ, եւ ի մասնաւորի՝ թէ հին խմոր մը անզգալաբար կը մտնէ հոգիներու մէջ, առանց սակայն անձի մ'անուան ակնարկելու, եւ ահա անմիջապէս հրատարակուեցաւ՝ թէ անիկայ անձնական զրպարտութիւններ կ'ընէ:

Մարդիկ կրնան անձնապէս շատ սքանչելի ըլլալ, եւ սակայն անպիտակցութեամբ եւ կատարեալ բարեմտութեամբ կարելի է որ վարակուին ամենամոլոր գաղափարներով, որ շրջակայքէն կը ներշնչուին:

Եւս է ընդհանրապէս իմաստը Պատրիարքին նամակներուն, որուն վրայ չի կրնար տարակուսիլ որեւէ բարեացակամ մէկը:

Պատրիարքը՝ մանաւանդ թէ քիչ բան ըսաւ, քան թէ շատ: Եւ իրօք չտեսա՞նք միթէ անմիջապէս, թէ ինչպէս ի վեր երեւցաւ մտաւորական թոյնը:

Մենք ամէնքս ամենադառն տպաւորութեան տակն ենք յետոյ հանդիպածներուն: Պատրիարքը հովուական թուղթ մը գրեց, որուն մէջ այլ եւս ժողովը չէր ճանչնար, եւ բեմերէն կարդացընել կու տայ այս թուղթը:

Թուղթը վերջին աստիճանի առարկայապէս գրուած էր, եւ լի էր Վ. Կեղեցւոյ վարդապետութիւններով, Եւստուածաշունչի եւ Ս. Հարց վկայութիւններով, եւ պոյծառ եւ հատու ճշդութեամբ ցոյց կու տար իր այս գործին շարժառիթները: Սոյն հովուական թղթին գեղեցիկ վարդապետութիւնը շարժեց նաեւ ուրիշները՝ նոյնին թարգմանութիւնը հրատարակելու:

Եւ ահա, հանդիպեցաւ անլուր բան մը: Ոչ միայն թոյլ չտրուեցաւ կարգաւ եկեղեցւոյ մէջ սոյն հովուական թուղթը, այլ նաեւ ծուէն ծուէն պատռուեցաւ վայրենագոյն աղաղակներու մէջ, եւ այն՝ սուրբ տեղւոյ մէջ: Բանին առաջնորդները հրապուրեցին ժողովուրդը, եւ այդ առաջնորդներէն շատերը ազգային ժողովոյ անդամներն էին:

Ինչ շուտով ասոնք անձամբ ցոյց տուին, որ Պատրիարքն իր խօսքովը մատր ճիշդ վերջին վրայ դրած էր, եւ այս խօսքը դեռ չափազանց հեզահամբոյր էր, վասն զի պէտք էր խօսուիլ՝ ոչ թէ ենթադրական ձեւով, այլ հաստատական ձեւով:

Բայց ոչ միայն Պատրիարքը, նաեւ մենք Նպիսկոպոսներս՝ ամէնքս միասին նախատուեցանք սոյն սրբապիղծ գործողութեամբ:

Եւ մեզի հետ նախատուեցաւ նոյն իսկ ազգը եւ իր պատիւը:

Եւստածներն ամփոփելով՝ մեր պարտքը կը համարինք յայտարարել միաձայն թէ

Պատճառանօք Պատրիարքի հետ անձնական կռիւ ունենալուն, անոր հակառակ պատերազմ մղուեցաւ այն սկզբունքներուն դէմ, զորոնք ինքը կը ներկայացընէր, եւ զորոնք մենք ալ իրեն հետ միաձայնութեամբ կը ներկայացընէնք:

Ընդ որդեմ գործուած յարձակումներն, թէպէտ անուղղակի, են նաեւ մեզի դէմ, անոր կրած հարուածները անոր հետ զմեզ ալ հարուածեցին:

Ուստի մենք ահա կը յայտարարենք՝ որ մեր հոգեւոր Վիճակն հետ միասին ենք:

Ընդ որ ցաւերը՝ մեր ցաւերն են, եւ մեր պայքարն անոր պայքարն է:

Եւ կը մեղադրենք այդ ժողովոյն անդամները, թէ չպահեցին իրենց խօսքը՝ զոր տուած էին Սիւնհոգին, կանոնագրի հին ծրագիրը ճշդիւ պահելու: Թէ ծայրայեղութեան հասած են կանոնագրի իրենց նոր ծրագրին մէջ, որ իրաւամբ դատապարտուած է, եւ այս պատճառաւ՝ այդ ժողովն այլ եւս կորուսած է ամէն իրաւունք բանակցութեան մէջ մտնելու:

Ըստ հանդերձ՝ մեր բարի տրամադրութեանց հրապարակաւ անգամ մ'ալ փորձը տալու համար, մենք ամէնքս կը կարծենք՝ թէ պէտք ենք ճանչնալ եւ յայտարարել, թէ

1. Կանոնագրի հին ծրագիրը գահացուցիչ չէ:

2. Մեր կրօնական եւ հասարակական պայմանները կանոնադրելու համար հարկաւոր է նոր կանոնագիր մը:

3. Հետեւաբար կը յայտարարենք՝ որ մենք պատրաստ ենք միշտ բանակցութեան մտնել մեր հասարակութեան աւագանւոյն հետ՝ կանոնագիր մը կազմելու համար, որ համապատասխանէ մեր հասարակութեան կրօնական եւ ազգային պետքերուն:

Եւ յուսանք՝ որ մեր սոյն անկեղծ յայտարարութիւնը յորդորէ պսակելու մեր դիտաւորութիւնը, վերստին տալով խաղաղութիւնը ժողովրդեան ամէն դասակարգերուն:

Եւ այս՝ ամենայն իրաւամբ. վասն զի մենք պարտական ենք կրկին անգամ վկայելու՝ որ մեր ժողովուրդն, ինչպէս նաեւ ժողովոյ անդամներէն շատերը, ամէնքն ճշմարտապէս համոզուած են իրենց հաւատքին, եւ մենք շատ լաւ համոզուած ենք՝ որ իրենք յարած կը մնան Եկեղեցւոյ:

Միայն քիչերն են՝ որ կը փչեն կրակին:

Բայց նաեւ ասոնց հետ՝ անձնականութեան գործ չունինք. միայն ամենայն ուժգնութեամբ կը դատապարտենք իրենց ծրագիրները, իրենց գործելու կերպերը. սակայն անձնականապէս կը ներենք իրենց ի բոլոր սրտէ:

Եւ անոր համար՝ իրենց սոյն ծրագիրներն ու գործելու կերպերը կը մղեն զմեզ ընդդիմադրելու բոլոր մեր կարողութեամբն այն ծանրագոյն վտանգին, որ կը սպառնայ մեր Եկեղեցւոյն:

Մենք որոշած ենք զոհել ամէն բան. վասն զի ստոյգ գիտենք՝ որ ամենաթանկագին գաղափարականները վտանգի մէջ են, եւ լաւագոյն է սակաւաթիւ բայց ա-

ռողջ հետեւորդներով ձեռնարկելու մեր հոգեւոր կենաց վերանորոգութեան, քան թէ թոյլ տալու՝ որ ամբողջ զանգուածն ապականի այսպիսի չար խմորով:

Ի Հոմ, 18 Վեկտեմբերի 1911:

✦ Աւետիս Արքեպ. Արփիարեան
Վիճակաւոր Մարաշու:

✦ Յուսիկ Արքեպ. Կիւլեան
Նախկին Վիճակաւոր Մամուտոյ:

✦ Օգոստինոս Արքեպ. Սայեղեան
Վիճակաւոր Բերիոյ:

✦ Լեւոն Արքեպ. Քէչեմեան
Վիճակաւոր Սեբաստիայ եւ Նուդիայ:

✦ Գրիգոր Վ. Գովրիկեան
Արքեպ. Մծքնայ, Ընդհանրական Աբբայ Միթի-
թարեան Միաբանութեան Վիեննայ:

✦ Պետրոս Վ. Գոյունեան
Արքեպ. Քաղկեդոնի, Չեռնադրիչ հայ ծիսի ի Հոմ:

✦ Յովսէփ Վ. Ռոքոսեան
Արքեպ. Ակրիդայ, Կաթողիկոսական-Պատրիարքա-
կան Փոխանորդ:

✦ Իգնատիոս Արքեպ. Մալոյեան
Վիճակաւոր Մամուտոյ:

✦ Անդրէաս Եպ. Զէլեպեան
Վիճակաւոր Տիգրանակերտի:

✦ Ստեփան Եպ. Իսրայէլեան
Վիճակաւոր Խարբերդի:

✦ Յովսէփ Եպ. Մելքիսեդեկեան
Վիճակաւոր Կարնոյ:

✦ Յակոբ Եպ. Թօփուզեան
Վիճակաւոր Մշոյ:

✦ Յարութիւն Եպ. Քէրքիբեան
Վիճակաւոր Ատանայ:

✦ Գրիգոր Եպ. Պահապանեան
Վիճակաւոր Անկիւրիայ:

✦ Անտոն Եպ. Պահապանեան
Վիճակաւոր Կեսարիայ:

✦ Յովհաննէս Եպ. Նազլեան
Վիճակաւոր Տրապիզոնի:

✦ Յովհանն Եպ. Գուգեան
Վիճակաւոր Աղեքսանդրիայ Եգիպտոսի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Էջ

Ա. ՄԱՍՆ	4
Բ. ՄԱՍՆ	7
Ազգային ժողովը եւ Պատրիարքին յարաբերութիւնները	7
Պատրիարքին եւ ժողովը յարաբերութիւնը	9
Գ. ՄԱՍՆ	11
Լուծելու գործողութեան օրինաւորութիւնը	13
Դ. ՄԱՍՆ	14
Ներկայացուած գործողութիւններու վրայ ընդհանուր գիտողութիւններ	14
Ա. կէտ. — Խոստմնազանցութիւն	14
Բ. կէտ. — Ժողովըն ազօրինաւոր գործողութիւնները	15
Գ. կէտ. — Պատերազմ ընդդէմ հկեղեցական նուիրապետութեան	18

503.

1-0